

**ELEKTRON TIJORATDA TUZILGAN SHARTNOMALARDA NAZARDA
TUTILGAN MAJBURIYATLARNING BAJARILISHINI TA'MINLASH
CHORALARI**

M.T.Komilov

Biznes huquqi fakulteti, magistrant.

Toshkent davlat yuridik universiteti, Toshkent, O'zbekiston.

[*mansurbekkomilov31dimi@gmail.com*](mailto:mansurbekkomilov31dimi@gmail.com)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada e-tijorat ishtirokchilari o'rtasida shartnomalar tuzishda e'tibor berilishi lozim bo'lgan jihatlar, ushbu jarayonda yuzaga keladigan xavf xatarlar, ularni bartaraf etish, shartnomalarda nazarda tutilgan majburiyatlarning bajarilishini ta'minlash choralari haqida so'z yuritiladi.*

Annotation: *This article discusses the aspects that should be paid attention to when concluding contracts between e-commerce participants, the risks arising during this process, their elimination, as well as measures to ensure the fulfillment of obligations under the contracts.*

Bugungi kunda texnologik rivojlanishlar va innovatsiyalarning joriy etilishi natijasida elektron tijoratning ahamiyati har qachongidan-da ortib bormoqda. "Uzum", "Olicha", "Zoodmall" kabi yangi mahalliy va xorijiy marketpleyslarning vujudga kelayotganligi O'zbekistonda ham bu sohaga bo'lgan qiziqishlarning ortishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa 2020-yilda mamlakatda COVID-19 virusi tarqalishi tufayli karantin tartibining joriy etilishi odamlarni elektron tijorat xizmatlaridan foydalanishga yanada ko'proq majbur etdi. Ko'chaga chiqish taqiqlangan paytlarda, aynan elektron tijorat fuqarolar hayotida, yashash uchun kerak bo'lgan va boshqa ikkilamchi mahsulotlarni sotib olishlarida muhim ahamiyat kasb etdi.

Elektron tijorat va u orqali yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar an'anaviy tijorat natijasida ro'y beradigan huquqiy munosabatlardan keskin farq qiladi.

Elektron tijorat an'anaviy tijorat olib borishdan ko'ra bir qancha ko'proq afzalliklarga ega bo'lsa-da, uni amalga oshirishda ehtimoliy xatarlar ko'proq, u orqali tuzilgan shartnomalarda nazarda tutilgan majburiyatlarni bajarishni kafolatlaydigan omillar esa kamroq. Elektron tijorat olib borishda yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar anchayin murakkab tuzilishga ega bo'lib, tartibga solinish jarayonida ham alohida qarashlar va yechimlarni talab qiladi. An'anaviy tijoratda uning ishtirokchilari bir-biri bilan yuzma-yuz ko'rishish orqali o'zaro ishonchni yuzaga keltirish imkoniga ega bo'lsalar, elektron tijoratda bu jihat mavjud emas, ya'ni insonlar hali ko'rmagan va tanishib ulgurmagan shaxslar bilan shartnomalar tuzadilar. Bu, o'z navbatida, firibgarlik qurboni bo'lish, majburiyatlarning uzoq vaqt bajarilmay qolib ketishi, tomonlar o'rtasida ishonchsizlik, e-tijorat xizmatlarini rad etib, anchayin murakkab jarayon bo'lgan an'anaviy tijoratdan foydalanish va buning natijasida vaqt, mablag', mehnat singari resurslarning ortiqcha sarflanishi kabi qator muammolarni keltirib chiqaradi. Mana shu muammolarni hal etishda esa shartnoma shartlarini bajarishni ta'minlash choralari muhim ahamiyat kasb etadi.

E-tijorat tushunchasi doimo shaxsga doir ma'lumotlar tushunchasi bilan yonma-yon yuradi. Shunday ekan e-tijoratda shartnoma tuzish bilan bog'liq xavflardan biri – shaxsga doir ma'lumotlarga zarar yetishi hisoblanadi. E-tijoratda oldi-sotdi jarayonini amalga oshiruvchi kompaniyalar o'z faoliyatini amalga oshirish chog'ida ularning platformalarida ro'yxatdan o'tgan foydalanuvchilarning shaxsga doir ma'lumotlar bilan ishlaydilar. Elektron savdo maydonchasining xavfsizlik darajasi pastligi va foydalanuvchilarning virusli va xavfli havolalarga kirib qo'yishlari, hakerlik hujumlari natijasida shaxsga doir ma'lumotlarning sizdirilishi ro'y berishi mumkin. Shunday ekan e-tijoratni taqdim etayotgan subyektlar unda xavfsiz elektron muhitni ta'minlashlari lozim. Shaxsga doir ma'lumotlarning sizdirilishi uning subyektlariga nisbatan jinoyat sodir etilishiga, yoki ularning nomidan jinoiy qilmishlar sodir etilishiga olib kelishi mumkin. Bu xavfni bartaraf etish uchun esa, avvalo texnik jihatlarni kuchaytirish lozim. Huquqiy tomonidan esa, foydalanuvchilar e-tijorat platformalidan o'z shaxsga doir ma'lumotlarning xavfsiz saqlanishini talab qilish huquqiga ega

bo'lishlari lozim. Masalan, ko'p foydalanuvchilarning shaxsiga doir ma'lumotlar saytda (cookie files) qolib ketadi va bu keyinchalik hujumlarga uchrash xavfini keltrib chiqaradi. Qozog'iston huquqshunoslari mana shu xavfni bartaraf etish ustida ishlar ekanlar, Yevropa Ittifoqi qonunchiligi (GDPR – shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha hujjat)dan “unutilishni talab qilish huquqini” o'z qonunchiligiga joriy etishni maqsad qilib olganlar. Bu huquq foydalanuvchilarga ular ro'yxatdan o'tgan marketpleyslardan shaxsga doir ma'lumotlarni o'chirib (tozalab) tashlashni talab qilish imkonini beradi.

An'anaviy tijoratda qo'llaniladigan neustoyka, garovga qo'yish, qarzdorning mulkni ushlab turish kabi majburiyatlarning bajarilishini ta'minlash choralaridan tashqari, e-tijoratda tuzilgan shartnomalarda nazarda tutilgan majburiyatlarning bajarilishini ta'minlash choralari ham mavjud va ulardan biri pulni deponentlash hisoblanadi. Pulni deponentlash yoki “eskrou” xizmati – xaridorning to'langan pul mablag'larini shartnomaga doir tegishli majburiyatlar to'liq bajarilguniga qadar ushlab turish xizmatidir. Bunda xizmatini taqdim etuvchilar bankda alohida hisobvarag'i tashkil etadilar va xaridorning e-tijoratda sotib olingan mahsulot yoki ko'rsatilgan xizmat uchun amalga oshirishi lozim bo'lgan pul mablag'i ushbu hisobvarag'da majburiyatlar to'liq bajarilguniga qadar saqlab turiladi.

Eskrou shartnomasining o'ziga xos xususiyati shundaki, u majburiyatlarning bajarilishi kafolati sifatida yuzaga keladi. Bu kafolat tomonlardan biri shartnoma bo'yicha majburiyatlarni bajarish uchun mo'ljallangan mol-mulkni mustaqil vositachiga berishida ifodalanadi, u muayyan shartlar yuzaga kelganda ushbu mulkni uchinchi shaxsga o'tkazishi shart. Shartnoma omonatchi (deponant), benefitsiar va eskrou agent o'rtasida tuziladi. Kafolat vazifasini bajaradigan tomon eskrou agenti hisoblanadi.

Eskrou shartnoma bo'yicha to'lov va hisob-kitoblarni ta'minlaydi. U odatda ikki yoki undan ortiq shaxslar tovar-pul munosabatlariga kirishgan hollarda qo'llaniladi, bu esa eskrou agenti tomonidan bir tomon boshqa tomonga ma'lum majburiyatlarni bajarganidan keyin pul mablag'larini bir tomonga o'tkazishida namoyon bo'ladi. Xorijiy amaliyotda bunday xizmatlar banklar, yuridik firmalar,

ixtisoslashgan firmalar, notariuslar, advokatlar yoki boshqa eskrou agentlari tomonidan ko'rsatilishi mumkin. Misol uchun, AQSHda eskrou hisoblari odatda ko'chmas mulk bilan bog'liq operatsiyalarda qo'llaniladi, bunda xaridor, sotuvchi va eskrou agent kabi uchta tomon ishtirok etadi, bunda eskrou agent ko'chmas mulk oldi-sotdi bitimining borishini kuzatib boradi va barcha kerakli hujjatlar imzolanganidan so'ng sotuvchining hisobiga eskrou hisobidan pul mablag'larini o'tkazib beradi. Bir tomondan, eskrou shartnomasini tuzish xaridorni sotuvchining qarorini o'zgartirish va (yoki) mulkni boshqa shaxs(lar)ga o'tkazib yuborishdan himoya qilsa, boshqa tomondan, u sotuvchiga eskrou shartnomasida ko'rsatilgan majburiyatlar bajarilgan taqdirda, shartnomada belgilangan mablag'lar to'lab berilishini kafolatlaydi.

Firibgarlar va hakerlik hujumiga uchrash xavflarini oldini olish uchun esa tekshirilgan va rasmiy elektron tijratlarida shartnomalar imzolagan maqsadga muvofiqroq bo'ladi. Shuningdek, elektron tijratni avtomatlashtirish ushbu xavflarni kamaytirish imkonini beradi. Elektron tijratni avtomatlashtirish – bu elektron tijrat operatsiyalarini yaxshilash va soddalashtirish uchun turli texnologiyalar va dasturiy yechimlarni joriy qilish orqali elektron tijratni yaxshilash hisoblanadi. Bugungi kunda e-tijratda sun'iy intellektni joriy etish va uning huquqiy maqomini aniqlash huquqshunoslar oldidagi muhim savollardan biri bo'lib turibdi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, elektron tijrat shartnomalarini va ular bilan bog'liq majburiyatlarni samarali amalga oshirish uchun huquqiy muhitni chuqur tushunish, eskrou xizmatlaridan foydalanish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflarni bartaraf etish bo'yicha faol choralar ko'rish kerak. Elektron tijrat biznesni shakllantirishda davom etar ekan, manfaatdor tomonlar xavfsiz va samarali elektron tijrat muhitini ta'minlash uchun qonunchilik asoslari va xavfsizlik amaliyotlarini qo'llashda faol bo'lishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'RQ-792-soH 29.09.2022-yildagi "Elektron tijrat to'g'risida", Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 30.09.2022-y., 03/22/792/0870-son;

2. O‘RQ-547-son 02.07.2019. “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”, Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son;
3. 21.12.1995. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (birinchi qism), Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 25.10.2023-y., 03/23/871/0797-son;
4. 29.08.1996. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (ikkinchi qism), Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 16.11.2023-y., 03/23/878/0852-son;
5. Юридические науки, научный журнал. Условное депонирование (эскроу) как способ обеспечения исполнения обязательств в сфере дистанционной розничной купли-продажи, К.В. Фальковская, 2021;
6. Российское правоведение: трибуна молодого ученого, сборник статей. Правовая природа договора эскроу, Н.Е. Тихов, 2022;
7. Применение договора эскроу, Ю. Л. Коневина, 2013.